

Ю. А. Петрушэўская

**НАЦЫЯНАЛЬНА-КУЛЬТУРНЫ КАМΠΑНЕНТ
ПАРЭМІЯЛАГІЧНАГА ФОНДУ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ ЯК ПРАДМЕТ
ЭТНАЛІНГВІСТЫКІ, ЛІНГВАКУЛЬТУРАЛОГІ І ЛІНГВАКРАІНАЗНАЎСТВА
(аналітычны агляд)**

У артыкуле прадстаўлены агляд работ навукоўцаў, прысвечаных даследаванню нацыянальна-культурнага кампанента ў складзе беларускіх парэмій. Вызначаецца важнасць звароту пры гэтым не толькі да аналізу ўласна лінгвістычных і пазалінгвістычных фактаў, але і да ўліку дадзеных іншых нацыянальных ці этнічных культур.

Этналінгвістычны аналіз нацыянальна-культурнага ў парэміялагічным фондзе беларускай мовы арганічна вынікае з даследаванняў этнаграфічных рэалій у прыказках як жанравай разнавіднасці вуснай народнай творчасці і яшчэ не адасобіўся ад такіх даследаванняў ні паводле метадалогіі, ні паводле асноўных вынікаў. Таму найбольш змястоўныя працы, прысвечаныя этналінгвістычнай інтэрпрэтацыі беларускай парэміялогіі, да сённяшняга дня з'яўляюцца ў галіне не мовазнаўства, а фалькларыстыкі (Т. В. Валодзіна, Р. М. Кавалёва і інш.), а таксама этнапедагагікі (В. С. Болбас і інш.) [1].

Этнаграфічныя тлумачэнні прыказак былі ўласцівы першым збіральнікам беларускай парэміялогіі. Так, І. І. Насовіч у даведніку “Сборникъ белорусскихъ пословицъ” (1874) падае да этнаграфічна маркіраваных парэміялагічных адзінак адпаведныя каментарыі, напр.: “На радоницу д’обеда пашуць, п’обедзе плачуць, а вь вечеру скачуць. Радоница у Белорусцевъ есть день поминовения по усопшихъ, празднуемый во вторникъ еоминной недели, какъ вь ознаменованіе радости о воскресшемъ изъ мертвыхъ Спасителе, возвещаемой живыми родственниками обыкновенно краснымъ яйцемъ, по могилке катаемымъ, съ произношеніемъ: Христось Воскресь! (стар. 87).

Сучасныя даследчыкі этнаграфічнага зместу беларускіх прыказках (таксама іх кампанентаў) вывучаюць нацыянальны характар (М. Баравік) і міфапаэтычныя ўяўленні беларусаў (Т. Р. Рамза, А. В. Шарай і інш.), сімваліку і вобразы жывёл і птушак (Т. Р. Рамза, А. Л. Садоўская і інш.), этнакультурную адметнасць рэчаў хатняга ўжытку (Т. В. Валодзіна і інш.), страў нацыянальнай кухні (А. С. Дзядова, С. Клундук і інш.), сямейных і сваяцка-роднасных адносін (А. Л. Садоўская, Ю. Шамяціла і інш.), правілаў маўленчых паводзін (Ж. Селюжыцкая і інш.), прынцыпаў народнай педагогікі (Ж. Я. Белакурская, Н. В. Гаўрош і інш.), сувязь прыказак з архаічнымі абрадамі (Л. Л. Ермакова і інш.) і г. д. [1]. Часта матэрыялам этнаграфічнага аналізу адначасова з’яўляюцца і прыказкі, і фразеалагізмы (А. Л. Садоўская і інш.) [1].

Этналінгвістычнае вывучэнне беларускай парэміялогіі, у адрозненне ад адпаведнага вывучэння беларускай фразеалогіі (У. І. Коваль) [3], праводзіцца звычайна на беларускамоўным матэрыяле, што абмяжоўвае рэпрэзентатывнасць атрыманых вынікаў, асабліва ў лінгвістычным аспекце, паколькі дакладна вызначыць існаванне сувязі прыказкавага сімвала ці вобраза, увогуле зместа прыказкі з пэўнай этнаграфічнай рэаліяй, з

тым ці іншым фактом народнай духоўнай культуры можна толькі ў выпадку ўпэўненасці, што гэта прыказка не з'яўляецца запазычанай або агульнай з іншымі мовамі, дзякуючы моўным кантактам.

Лінгвакультуралагічныя даследаванні беларускай парэміялогіі пакуль нешматлікія і часта спалучаюцца з вывучэннем нацыянальнай карціны свету, адлюстраванай у беларускай фразеалогіі. На матэрыяле беларускіх прыказак даследуюцца спецыфіка канцэптаў “народ”, “шчасце”, “праца”, “розум” у беларускай нацыянальнай карціне свету (Т. В. Балаш, Ж. Я. Белакурская, А. С. Дзядова, А. А. Калеснікіна, Т. А. Міхалкіна і інш.), асаблівасці нацыянальнага менталітэту і светапогляду (І. Бачыла, А. Ліс, К. М. Рашэтнікава, Л. Сівурава і інш.), узаемаадносін пакаленняў у беларусаў (А. А. Акушэвіч і інш.) і г. д. [1]. На матэрыяле беларускіх і іншамоўных прыказак вывучаецца і нацыянальна-культурная спецыфіка канцэптаў “лік” і “мера” ў беларускай і польскай (Я. Красоўская), у беларускай і англійскай (А. П. Маюк) парэміялогіі, канцэптаў “душа” (А. М. Васільева), “бацькі” і “дзеці” (С. М. Байкова) у беларускай і рускай парэміялогіі, “сваё” і “чужое” ў беларускай і рускай (І. Г. Гоманова), беларускай, нямецкай і рускай (А. Канькова) парэміялогіі, канцэптаў “час” і “колькасць” у беларускай і англійскай парэміялогіі (А. П. Маюк), характару беларусаў у беларускай і рускай парэміялогіі (В. Асіповіч), гендэрных адносін у беларускай, рускай і арабскай парэміялогіі (А. Л. Садоўская, Д. С. Суслаў), у беларускай і сербскай парэміялогіі (А. М. Саковіч), сістэмы каштоўнасцей у беларускай і рускай, італьянскай, нямецкай парэміялогіі (А. У. Нічыпорчык), супрацьлеглых паняццяў у беларускай і рускай парэміялогіі (А. П. Пусташыла) і г. д. [1].

Трэба адзначыць, што лінгвакультуралагічныя даследаванні беларускай парэміялогіі праводзяцца звычайна або на беларускамоўным матэрыяле, або на матэрыяле параўнання з пэўнай мовай (найчасцей рускай) і вельмі рэдка, у адрозненне ад адпаведнага вывучэння беларускай фразеалогіі (М. Малоха) [4] на ўсходнеславянскім і заходнеславянскім моўным матэрыяле (В. М. Пугач) [1], што істотна абмяжоўвае рэпрэзентатыўнасць атрыманых вынікаў, асабліва ў лінгвістычным аспекце, паколькі дакладна вызначыць існаванне сувязі пэўнай прыказкі з нацыянальнай карцінай свету можна толькі ў выпадку ўпэўненасці, што гэтая прыказка не з'яўляецца запазычанай або агульнай з іншымі мовамі, дзякуючы моўным кантактам.

Прынцыпы лінгвакраіназнаўчай інтэрпрэтацыі нацыянальна-культурнага кампанента беларускай парэміялогіі ў беларускім мовазнаўстве распрацаваны Я. Я. Івановым [1] і рэалізаваны ў яго ж лінгвакраіназнаўчым даведніку “Слоўнік беларускіх прыказак, прымавак і крылатых выразаў” (1997).

Лінгвакраіназнаўчае апісанне нацыянальнага кампанента беларускамоўнай парэміялогіі (як, дарэчы, і фразеалогіі) развіваецца недастаткова прадуктыўна з прычыны адсутнасці шырокай зацікаўленасці да вывучэння беларускай мовы як замежнай і ажыццяўляецца нярэдка разам з адпаведным апісаннем беларускай фразеалогіі (Я. Бухоўская) або афарыстыкі (Я. Я. Іваноў), часам імпліцытна (Т. С. Сотнікава) і пераважна ў дачыненні да рускай мовы (А. Крупянкова, Н. П. Пятрова і інш.) ці нямецкай мовы (Г. У. Басава) [1].

Фактычна (г. зн. паводле адбору моўнага матэрыялу) лінгвакраіназнаўчае апісанне нацыянальна-культурнага кампанента беларускай парэміялогіі ў асноўным грунтуецца на выніках яе этымалагічных, этналінгвістычных і лінгвакультуралагічных даследаванняў, таму аўтаматычна наследуе ўсе іх недакладнасці і памылкі. Да таго ж, лінгвакраіназнаўчае апісанне мовы можа мець сэнс і звычайна праводзіцца толькі ў дачыненні да нейкай адной іншай мовы, што таксама вядзе да неапраўданага перабольшвання нацыянальнага за кошт універсальнага (інтэрнацыянальнага), спецыфічнага за кошт агульнага.

На наш погляд, вызначэнне нацыянальнага-культурнага ў парэміялагічным фондзе (як і ў іншых падсістэмах) беларускай мовы патрабуе не толькі і не столькі вывучэння ўласна лінгвістычных і пазалінгвістычных фактаў беларускай гісторыі і культуры, але звароту галоўным чынам да фактаў іншых моў (іншамоўных парэміялагічных адзінак і іх значэнняў,

устойливых зваротаў, лексічных метафар і г. д.), да з’яў і паняццяў іншых нацыянальных і этнічных культур, да гістарычных падзей у жыцці іншых народаў, уліку фактараў моўнага кантактаў і міжкультурнай камунікацыі, дадзеных лінгвістычнай тыпалогіі моў і моўнаў універсальнасці.

Спіс выкарыстаных крыніц

1 Иванов, Е. Е. Белорусская паремиология конца XX – начала XXI века (1991–2014 гг.) : библиографический обзор / Е. Е. Иванов, Ю. А. Петрушевская // Паремология в дискурсе : Общие и прикладные вопросы паремологии. Пословица в дискурсе и в тексте. Пословица и языковая картина мира : [коллективная монография] / В. М. Мокиенко, Т. Г. Бочина, Е. Е. Иванов [и др.] ; под ред. О. В. Ломакиной. – Москва : URSS : Ленанд, 2015. – С. 252–292.

2 Іваноў, Я. Я. Нацыянальна-культурная семантыка беларускай мовы і праблема яе лінгвакраіназнаўчай рэпрэзентацыі (на матэрыяле моўнай афарыстыкі) / Я. Я. Іваноў // Сацыякультурная прастора мовы (сацыяльныя і культурныя аспекты вывучэння беларускай мовы : [калектыўная манаграфія] / С. Ф. Іванова, Я. Я. Іваноў, Н. Б. Мячкоўская [і інш.]. – Мінск : Веды, 1998. – С. 33–62.

3 Коваль, В. И. Фразеология народной духовной культуры : состав, семантика, происхождение монография / В. И. Коваль. – Минск : РИВШ, 2011. – 194 с.

4 Малоха, М. Фразеологизмы с концептом «дерево» в зеркале народной культуры (на материалах восточнославянских и польского языков) : [монография] / М. Малоха. – Минск : Тэхналогія, 1998. – 140 с.

УДК 811.161.1’373.234